

Arkitekt, Louis I. Kahn, én af vor tids mesterbyggere,
har sagt:

**”Selv en mursten ønsker at være noget
- ønsker at blive brugt!”**

(1901 - 1974)

FORORD

af Christian Andresen Petersen

MURSTEN – TEGL

Tegl er brændt ler. Ler er forvitrede mineraler og meget kompliceret alt efter, hvor i verden det er dannet. Ler er millioner år gammelt, dog er det meste ler i Danmark først aflejret i forbindelse med den sidste istid for 10.000 – 15.000 år siden.

Hvorfor er ler plastisk, så det kan formes til mursten og tagsten? Når man ser på lerpartiklerne i et mikroskop, ser de ud som små flager, og når der kommer vand imellem, ”hænger” de sammen og kan formes. En meget enkel, men måske letforståelig sammenligning er, at når man tager to stykker vinduesglas, som er tørre, kan man skille dem fra hinanden. Sprøjter man et par dråber vand imellem, ”klæber” de sammen, men de kan forskydes.

Når mursten er formet, skal de tørres. I gamle dage blev de tørret i den fri natur ude på marken. Da det jo af og til regner her i Danmark, begyndte man at bygge åbne tørrelader. Da man før kun kunne producere om sommeren, begyndte man for omkring 50 – 60 år siden at bygge tørrekamre. Så kunne man holde produktionen i gang hele året. Murstenen taber mellem 20 – 25 % af vægten og svinder 8-10 % på alle ledder, og de er nu klar til brænding.

Her i Danmark brændes mursten ved en temperatur på 1020 – 1050 grader C. Vi er så heldige at have både rød- og gulbrændende ler, og alt efter blandingen får man gule, rødgule eller røde mursten. Temperaturen og atmosfæren

i ovnen giver så muligheder for, at der kan laves uendeligt mange farvenuancer. Disse fremkom i gamle dage i kammer- eller ringovne, fordi man ikke kunne styre temperaturen. Der var temperaturforskelle mellem top og bund, og man fik de flotte farvespil, som kendetegner specielt gamle bygninger. Før cirka 50 år siden fik man tunnelovnen, hvor murstenene bliver kørt igennem på vogne. Hvor man før brændte med kul, gik man over til at brænde med olie og senere med naturgas, og nu kunne man styre temperaturen, og derved blev det brændte tegl meget mere ensartet i farven og kvaliteten.

Hvornår man første gang har brugt tegl, er der delte meninger om, men i Mesopotamien er der eksempler på tegl, som er fra omkring 3000 år før vores tidsregning – mere end 5000 år. Der findes ler næsten over alt på jorden, og der er ikke noget andet kunstigt byggemateriale med den alder. Et af vores syv vidundere, de hængende haver i Babylon, var bygget af brændt ler ligesom den store mur i Kina, som er det største menneskeskabte bygningsværk på vores klode, og Hagia Sophia i Istanbul er vel nok den smukkeste kirke, som nogensinde er bygget. Der er 2000 templer i Burma, som har overlevet 900 år, der er Brunelleschis tekniske præstationer ved domkirken i Firenze, strukturen i Taj Mahal i Indien og fra 1924 den uforglemmelige Chrysler Building i New York.

Omkring 1160 lod kong Valdemar den Store fæstningsværket Dannevirke forstærke med ”bagte sten”. Det er første gang, man taler om tegl i Danmark. Han lod samtidig kirken i Ringsted opføre, ligesom man antageligt brugte tegl i Sorø, Søborg og Slesvig.

Som så ofte var det kirken og klostrene, der havde magten til at lave store byggerier, og det var dem, som

i middelalderen så mulighederne i teglet. Dette skønne produkt af brændt ler har haft en meget stor betydning her i Danmark, og der er lavet uendeligt mange smukke byggerier. Slottet i Sønderborg er et flot eksempel, og højdepunktet blev vel nået i det 20. århundrede ved Grundtvigskirken - påbegyndt i 1921 og afsluttet i 1940. *Hvornår kom så teglproduktionen til Egersund, Nybølnor og Flensborg Fjord?* Kong Christian IV havde problemer med alle hertugerne fra Altona i syd til Kongeåen i nord. I 1602 besluttede han at bygge et godskontor i Gråsten, som kunne besejles, og der lå masser af ler, og der var brænde. Hollænderne var kendte for at være gode til at fremstille tegl og fliser, og han hentede teglbrænderen Nicolai Hohwü herfra. Han byggede et teglbrænderi på Fiskenæs, og da godskontoret efter cirka 60 år var færdigt, overtog familien Hohwü teglværket, som producerede frem til omkring 1927.

Leret rundt ved Egersund, Nybølnor og Flensborg Fjord blev aflejret af smeltevandet fra de sidste istider. Det gode stenfri ler lå ned til vandvejen, og med Danmarks mange tusinde kilometer kyst og hele Østersøområdet var der nogle særdeles gode muligheder for en stor teglproduktion. Dengang var transporten over længere afstande kun mulig ad vandvejen. For cirka 150 år siden lå der omkring 80 teglværker i området, og der er nu kun 7 tilbage.

I 1791 søgte den frie bonde, Peter Andresen, kong Christian VII om tilladelse til at drive teglværk. Det var min tiptiptiptipoldefar, så jeg er 7. generation. Mine to døtre Vibeke og Annette og svigersønnerne Bo og Peter er også involveret i de to teglværker, som vi har nu. Til de seks børnebørn har vi lavet firmaet Petersen Junior, som fremstiller små mursten, så hele familien er klar til at

fortsætte teglets lange historie.

Jo, i sandhed er mursten forunderlige. Jeg synes, det er flot, at Bente Noyons har følt sig kaldet til at skrive denne fine bog om sin far, og jeg ønsker god fornøjelse i selskab med danske mursten og mester Teichert.

Nybølnor, september 2008
Christian Andresen Petersen

“Das Leben ist eine Reise, die heimwärts führt.”

(Livet er en rejse, som fører hjem).

Hermann Melville (1819-91), amerikansk forfatter.

INSPIRATION til at skrive Walter Gustav Teicherts livshistorie

Vi stod på Holmskovgaard i Ordrup ved Tølløse i indgangen til køkkenet, billard- og vaskerummet. Det var mandag aften en martsdag år 2000. Jeg havde aftalt med min far, at vi hver mandag skulle tage lidt tid til at skrive hans biografi. Jeg havde sagt farvel til mor i fjernsynsstuen på 1. sal, og som altid fulgte far mig ned for at sige farvel og låse døren efter mig. Han tog mig i sine arme og gav mig et ordentligt knus. Derefter holdt han mig i armlængde ud fra sig, strøg over min kind med den ene hånd, stor med små korte og kraftige fingre, hans venstre lillefinger var lidt bøjet og stiv, og sagde: *”Bente, jeg holder så meget af dig!”*. *”Og jeg af dig, far!”* svarede jeg og så på min far, som jeg havde set som ung, smuk og driftig. Alderen sneg sig efterhånden ind på ham. Nu stod han foran mig lille, lidt kraftig med tyndt hvidt hår, sit milde, runde ansigt og kærlige øjne. Hans træk var stadig stærke, øjnene fulde af liv. Som altid havde han skjorte på med den vest, han altid havde på under sin jakke, men uden jakken - og i sine hjemmesko. Det blev den sidste skrivedag med far.

Først havde jeg aftalt med en forfatter i Jyderup (Midt-sjælland), at hun skulle hjælpe min far med at få skrevet sine erindringer. Det ville far ikke høre tale om. Han var også i tvivl, om der overhovedet skulle skrives en biografi. *"Der er jo så mange, som lever endnu"*, sagde han. Jeg fortalte ham, at hans liv havde været fuld af handlekraft og intensitet. *"Lad andre med interesse for at bygge og med andre kulturer få et indblik i, hvad du som søn af en teglværksarbejder fik ud af at gribe de muligheder, du har fået. Du har altid haft hjertet med i det, du har foretaget dig."* Jeg understregede, at i hvert tilfælde ville familien gerne vide mere om hans liv udover det, den allerede havde kendskab til. Alligevel kunne han ikke få skrevet ned eller indtalt på den båndoptager, jeg havde givet ham. Jeg formåede ikke at få sat en proces i gang, som glædede min far, og kunne give ham lyst til at fortælle om sit liv. Med hans død faldt hele skriveprojektet til jorden.

Efter min fars død mødte jeg mennesker, som huskede Brdr. Teichert A/S i Ølstykke og på Krausesvej på Østerbro på en god måde. Derfor og fordi jeg synes, min far havde noget at fortælle, begyndte jeg at indsamle data fra tidligere medarbejdere, familien, venner og bekendte, og se på disse med egne øjne, ører og erindring.

”Leben soll man leben, nicht die ganze Zeit darüber diskutieren!”

(Man skal leve livet og ikke hele tiden diskutere det).

Isabelle Adjani (1955) Fransk skuespillerinde.

RØDDER
LOUISENTHAL – POLEN

Walter blev født under 1. verdenskrig i Egersund. Hans mor, Kathrine, f. Gaza (2.10.1881–29.8.1961), stammede oprindeligt fra Sverige. Hans far, Johann Baltzer Teichert, (2.2.1877–21.1.1954), kom fra Østrig. Begge var bosat i Louisenthal, Polen, før de rejste til Egersund.

I 1970'erne levede der på Teichert familiens gård en polsk familie. Foruden gården var der resterne af en gravsten med navnet Teichert på kirkegården, som i forbindelse med krigshandlingerne under 2. verdenskrig var blevet tromlet ned af kampvogne. Nu var der kun rester tilbage. Beboerne i landsbyen kunne fortælle om to Teichert familier, der begge havde boet på gården. Den ene familie var uddød, og den anden, der havde levet på gården lige uden for landsbyen, var taget vest på, lige før russerne kom i slutningen af 2. verdenskrig. Den morgen, man kunne høre de russiske kanoner komme nærmere og nærmere, havde familien startet det i forvejen forberedte hestespand og var påbegyndt rejsen mod vest. Ud for søsterens hus var man stoppet. Søsteren og manden var i gang med morgenmaden, som man ville være færdig med først. Så ville man følge efter. Men russerne kom åbenbart først, og familien blev sendt mod Øst. Man har aldrig set eller hørt fra hinanden siden.

Kirkebøger eksisterer desværre ikke i området mere. Ellers ville de ifølge familieoverleveringerne længere tilbage i slægten indeholde den første med navnet Teichert. En mand, der havde en gård ved en sø. Deraf det tyske Teichert (Teich = sø). Det fortælles desuden, at han skulle have haft en biindtægt som kromand.

Da min farfar, Johann Balzer Teichert, som jeg kaldte Opa, var nummer to i arverækken til den gård, familien ejede, og da det ikke var muligt at brødføde flere familier, samt at han ikke ønskede at være landarbejder derhjemme i sognet, søgte Johann til Egersund for at få arbejde på et teglværk omkring 1912. Egersund hørte dengang til Tyskland. Først i 1920 blev Sønderjylland dansk.

På det tidspunkt var der 71 teglværker i området Egersund, Gråsten, Brunsnæs – Broagerland. De lå der på grund af lerjorden, som giver gode mursten. Leret omkring Nybølnor, Egersund og Flensborg Fjord stammer fra de sidste istider, hvor det er aflejret af smeltevand. Det gode stenfri ler ligger derfor lige ned til vandvejen, og Danmark har flere tusinde kilometer kyst, ligesom vi har hele Østersøområdet, så der var en enestående mulighed for en stor teglproduktion, da transporten over længere afstande kun var mulig ad vandvejen.

Teglværkerne manglede arbejdskraft. Så i perioder, når der var arbejde på et af værkerne, *Grønland*, i Egersund, tog Johann dertil. Teglværkerne tiltrak også sæsonarbejdere fra Vestpreussen og Pommern.

Når der ikke var arbejde, rejste han tilbage til Polen, sin

kone og børn.

Johann skulle igen rejse til Egersund for at tjene til sin families fornødenheder. Det var efter deres barn nummer to. Den ældste var Fritz (f. 1902), den yngste var Carl (f.1903). Men da fik han at vide, at Kathrine ville med.

Oma og Opa.

Hun ville ikke sidde der alene med svigerforældrene og resten af hans familie. Så min Oma rejste med til Egersund. Også fordi Johann følte eksistensgrundlaget i Egersund så sikkert, at han kunne tage familien med. Først boede de i et af de små gule rækkehuse ved teglværket. Her blev resten af deres børn født. Min far, Walter, var den fjerde yngste ud af en flok på tolv. Der var tre piger og ni drenge.

Oma, Opa og børn.

”Wir werden nicht durch die Erinnerung an unsere Vergangenheit weise, sondern durch die Verantwortung für unsere Zukunft.”

(Vore minder om fortiden gør os ikke kloge, derimod ansvaret for vor fremtid).

George Bernhard Shaw (1856-1950) irsk forfatter, 1925 Nobelpris i litteratur.

EGERNSUND – SØNDERJYLLAND 1917 – 1937

BARNDOM

Teglværket, Grønland, lå helt ud til Gråsten Nor på Egersundsiden. I området, hvor Grønland lå, kommer der nu til at ligge flotte lejligheder med kanaler imellem bygningerne, hvor ejerne kan have deres både liggende. Et byggeri, Petersen Tegl leverer mursten til, som værket også gjorde til det nye Skuespilhus. På Egersundsiden lå der som nu fiskekuttere langs bredden og røde skure som i Skagen, hvor grejet blev opbevaret næsten som i dag.

Min Oma, Kathrine, købte altid fisk der. Vi fik tit ”kujer”, ålekvabber; ikke ål, de er ikke fede. Men mange gange fangede familien selv fiskene. Oma var ligesom min mor fantastisk til at få noget ud af intet. Når der var blevet slagtet, lavede hun altid blodpølse og blodsuppe. Oma lignede arbejderkvinder, som de så ud på det tids-

punkt, teglværksarbejdere. Det lange mørke hår var skrabet op på hovedet i en knude. Hendes runde, fulde ansigt med regelmæssige, smukke træk kunne man ikke undgå at lægge mærke til. Hun var kraftig. Altid klædt i tykt, stribet bomuldstøj med høj hals og hvid krave, lang nederdel og forklæde.

Opa lignede Kejser Wilhelm med sit snoede lange overskæg. Han var også kraftig og gik altid i arbejdstøj og træsko. Opa var *mand* i huset.

Senere flyttede de til Teichert kasernen, som den stadig kaldes, selvom bygningen nu er bygget om til en villa i ét plan, hvor den før havde to etager. Oma havde sparet sammen til huset af de penge, hun tjente på ekstra arbejde ved salg af grønsager fra sin køkkenhave og ved at være økonomisk med de penge, Opa gav hende.

Teichert kasernen.

Teichert kasernen er bygget på et nedlagt teglværk, Hölle Ziegelei. Den var en del af Bismarcks socialreform, da området var tysk. 1920 blev teglværket købt af Frederiksholms teglværker og nedlagt i 1928, hvor min Opa og Oma købte arbejderboligerne. Teichert kasernen lå bag Grønland og op til marken, hvor Kirkestien førte til Egersunds hovedgade, Sundgade. Når jeg gik ud ad sandstien, Svinget, som gik ned til noret, kunne jeg allerede dengang, så lille jeg var, se, hvor smukt Gråsten lå på den modsatte side. Bag alt det grønne kunne man akkurat se lidt af Gråsten slots

tage og skorstene, i bunden af noret de høje røde skorstene på teglværkerne. Når vi skulle til Gråsten, tog vi altid med kædefærgen, Egersund, der gik i snævringen mellem Gråsten og Egersund. Den er nu blevet erstattet af Egersundbroen. Jeg tror, min kærlighed til Sønderjylland blev lagt der.

Carl Matzen, syvende generation af Matzen Teglværk, har fortalt mig, at han betragtede min Opa som en gammel mand. Han kan huske to episoder:

Opa gik og plantede elmetræer langs Svinget, og da han mødte Carl Matzen, sagde han til ham: *"In einigen Jahren habe ich eine Schöne Allé, wie Sie auch haben!"* (Om nogle år har jeg en lige så smuk allé, som De har). En anden gang mødte Carl Matzen min Opa på kirkestien, hvor Opa sagde: *"Ich fahre ins Konsum, Herr Matzen!"* (Jeg skal i Brugsen, hr. Matzen). Min Opa ville meget gerne snakke, det synes jeg ellers ikke ligger til Teicherterne.

Min far fortalte, hvor fattig familien var. Der var ikke altid penge til tøj og mad, så alle børnene hjalp til både hjemme og på Grønland.

Min fars bror, Johan, der blev født i 1904, blev teglværksmester på Grønland og inspektør til sidst. Johans ældste søn var på lervarefabrikken, hvor han blev mester. Den ældste pige, Karoline, kaldet Line, som blev 96 år, før hun døde den 3. marts 2007, var også "mor" for børnene. Hun lavede mad, gjorde rent og vaskede tøj. Line var en meget smuk kvinde, som egentlig alle børnene var, både drenge og piger. Mørkhåret og brune øjne, spinkel af skikkelse, men dynamisk af sind. Som ældre var hun helt hvidhåret og kortklippet, hvor håret sad i krøller omkring hendes ansigt, der altid smilede så mildt.